

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 24.06.2020

Kabul Tarihi: 20.07.2020

OSMANLI HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN'DA PAZAR KELİMESİ İÇEREN YER ADLARININ SOSYO-KÜLTÜREL ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Neval KONUK HALAÇOĞLU*

Öz

Yer adları bir toplumun sosyo-kültürel yapısı ile buldukları, kullanıldıkları mekânın tarihi geçmişi ve coğrafya özellikleri hakkında da önemli ipuçları taşırlar. Yer adları insanlığın ve uygarlığın izlerini yansıtır. Toplumların coğrafi mekânla bütünleşmesinin göstergesidir. Bulgaristan coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti döneminde Türkler, kültürel özellikleri de içeren yer adlarını isim olarak vermişlerdir. Bu yer adlarının, zaman içerisinde bir kısmı değişmiş ya da tümüyle ortadan kalkmış ve yerlerine yenileri kullanılır olmuştur. Herhangi bir nesneye verilen ismin anlamı, kökeni, yapısal özellikleri vs. dilbilimin inceleme konusudur. Ancak, konu yer adları olunca dilbilimin yanı sıra etnoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya ve mimaride bunlarla ilgilenmeye başlar. Rumeli'deki şehirler de çeşitli özellikleri ile farklı bilimlerin konusu olmuştur. Bu çalışmada Bulgaristan'da Pazar kelimesi geçen çok fonksiyonlu Osmanlı şehirleri / yerleşim yerleri bir bütün halinde ilk defa ele alınmıştır. Ticari bir faaliyet olan Pazar, sosyolojik olarak her bir mekâna farklı şekillerde yansımıştır. Bu çalışmanın, arka planı daha çok siyasi nedenlerle şekillenen Osmanlı şehrinin kültürel ve sosyolojik fonksiyon alanını ele alarak işlemektir.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Pazar, Rumeli, Şehir Tarihi, Osmanlı Hakimiyeti.

During The Ottoman Period Containing The Word Bazaar In Bulgaria Socio-Cultural Analysis Of Place Names

Abstract

Place names also carry important clues about the social and cultural structure of a society and the historical background and geographical features of the place where they are located. Place names reflect the traces of humanity and civilization. It is an indicator of the integration of societies with geographical space. During the Ottoman rule in the Bulgarian geography, the Turks

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, neval.konuk@marmara.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9322-0541.

named their places, which include cultural features. In time, some of them have changed or disappeared completely and new ones have been used. The meaning, origin, structural features of the name given to any object etc. linguistics is the subject of study. However, when it comes to place names, it begins to deal with ethnology, sociology, history, geography and architecture, as well as linguistics. It has been the subject of different sciences with its various features in the cities in Rumelia. In this study, for the first time, multi-functional Ottoman cities / settlements, which refer to the bazaar in Bulgaria, were discussed. Bazaar, which is a commercial activity, is reflected sociologically in each place in different ways. The aim of this study is to study the cultural and sociological function area of the Ottoman city, the background of which is shaped mostly for political reasons.

Keywords: Bulgaria, Bazaar, Rumelia, City History, Ottoman Domination.

“Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır. Türklük Avrupa’ya doğru cezir ve medd’i biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lâkin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor. Bu tuz, Bulgar vatanının toprağında mı kalmamış? Kanında mı? Meşrebinde mi? Yaşayışında mı? Giyinişinde mi? Duyup düşüşünde mi, oturup kalkışında mı? Lisanında mı? Lisanın sarf ve nahvünde mi kalmamış? Daha nerelerinde, Yarabbi. O toprakta gezdiğim müddetçe hep bunu hissettim...”

(Yahya Kemal Beyatlı, 1921)

“Dağ, taş yamaç, bayır ve köy - kent, ne kadar Türkçe yer adı varsa değiştirilecek ve Osmanlıların kalıntıları temizlenecektir.”

(İvan Ganev, Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı, 21 Ekim 1985)

Giriş

Toplumsal yaşam, siyasal durum değişikliklerine, dil kültürü gelişimine göre yer adları da değişir. Kitle halinde göçler ve yerleşmelerde, genel savaşlarda bu süreç kendiliğinden işlerlik kazanır. En büyük değişiklikler, iktidar partilerinin değişen politikaları sonucu ortaya çıkar. Bunlar eski yer adlarını tümüyle değiştirir, çevirisini yapar, biçim, anlam ve yazım değişikliklerine gider. Bu durum, özellikle Bulgaristan için geçerlidir ve dikkat çekicidir.

Osmanlı Devleti, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisindeki hâkimiyeti boyunca, var olan yer adlarını değiştirmemekle birlikte, yeni kurdukları köy ve kasabalara, o yörelerdeki dağ, tepe, çay, ırmak, burun vb. gibi doğal yerlere Türkçe adlar vermiş, Bulgarcadan asla çeviri yapmamıştır.

Nitekim, Bulgaristan Türklerinden, değerli dilbilimci Yenisoğlu, “Osmanlı kaynaklarında Balkan toponim ve hidronimleri” başlıklı bir incelemesinin sonunda: “...Kaynak eserlerde Türkçe asıllı yer ve nehir adlarına da sık sık rastlanmaktadır. Ancak bu adlar Osmanlılar zamanında ortaya çıkmış ve Türklerin yaşadığı veya Türklerin çoğunluk oluşturduğu yeni yerleşim yerleri, köy ve kasabaların adlarıdır...”¹ tespitini ortaya koymaktadır.

Bu durumun aksine Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında Bulgarlar, kullanılmakta olan Türkçe yer adlarını -anlamlarına tümüyle ya da kısmen bağlı kalarak- çoğunlukla Bulgarcaya çevirmişlerdir.

¹ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, “Osmanlı Kaynaklarında Balkan Toponim ve Hidronimleri”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Yıl: 3, Sayı: 8, Bursa, Temmuz-Eylül 1993, s. 17-20.

19. yüzyıl Balkan milliyetçiliği, Bulgaristan şehirlerinde Osmanlı-Türk yönetimiyle ilgili bütün izlerin ortadan kaldırılmasını ana politikası durumuna getirir: insanlar, okullar, vakıflar, sanat yapıtları, yer adları, - Bulgarların yaptığı gibi-kişî adları bile ortadan kaldırılacaktır.

Bulgaristan'daki Türkçe yer adlarının Bulgarcaleştirilme politikaları, 1293 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1877-1878) başlayarak Balkan Savaşları (1912-13) sırasında, özellikle 1934 hükümet darbesinden ve 1944 komünist komplosundan sonra gittikçe artarak günümüze değin gelir. Savaştan beş yıl sonra (1883), Şumnu ilinin Yeni-pazar ilçesinin adı, Novi-pazar²'a çevrilir, ama halk ona bugüne değin hep Yeni-pazar demeyi sürdürür.

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinde pazarlar önemli bir yer tutar. Nitekim, pazar kurulan yerlerin zamanla gelişerek bir yerleşim birimi haline geldiğine ve içinde pazar kelimesinin geçtiği bir isim aldığına dair örneklerle rastlanmaktadır. Kaynaklarda Pazar/Pazarlı Camii, Pazar/Pazaryeri Mahallesi, Pazar köyü Kasabası, Pazarlı Karyesi, Pazarsuyu Karyesi, Pazaryeri Çeşmesi, Pazarlık Camii, Pazarlık Hamamı, Pazarlık Mahallesi gibi adlara sık sık tesadüf edilmektedir. Pazarlar günümüzde de şehir ve kasabalarda belirli günlerde olmak üzere devam edelmektedir.

Yüzyıllar boyunca Anadolu'dan Rumeli'ye ve günümüzde Bulgaristan'a nakledilen yoğun Türk nüfusu, bölgenin ticarî/askerî yollar³ üzerinde bulunması, geniş tarım sahalarına sahip olması nedeniyle ziraat, zanaat, ticaretle meşgul olmuş, bu yörelerin ekonomik ve kültürel bünyesinde köklü değişiklikler yaparak buraları Türk yurdu haline getirmiş ve Türk-İslam kültürü damgasını vurmuştur.

Bu araştırmamızda, Osmanlı hâkimiyeti döneminde günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde Pazar adını taşıyan yer adları incelenmiştir.⁴ Bulgarca ve Türkçe kaynak taraması sonucunda elde edilen Pazar adı taşıyan yer adlarının, kökenleri/ortaya çıkış sebepleri, Osmanlı sosyo-kültürel hayatındaki önemi, demografik yapıları ile barındırdığı Osmanlı mimarî eserleri ele alınmıştır. Ayrıca, bu yerleşim yerlerinin hangi tarihlerde Rus ve Bulgar işgaline uğradığı, Türkçe yer adlarının hangi yıllarda Bulgarcaya çevrildiği de belirtilmiştir.

Alfabetik sıraya göre bu yer adları şunlardır: Balık Pazarı, Büyük Pazar Dere, Çek Pazarlığı, Eski-Pazar, Hacıoğlu Pazarlık/Hacıoğlu Pazarı/Pazarlık, İskender Pazarı/Pazarlık/Eskicuma/Cuma-i-atık, Kara Pazarlı, Osmanpazarı, Osmanpazarı Köprüsü, Osmanpazarı Tepesi, Pazar/Yeni-pazar Köyü,

² Sırbistan'da Sancak bölgesinde Türklerin Yeni-Pazar, Sırların ise Novi-Pazar dediği bir şehir vardır.

³ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılar'da Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2002, s. 258.

⁴ Çalışmamızda en temel kaynaklardan biri olarak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi kullanılmıştır. Adı geçen eserdeki pazarlarla ilgili bir makale yayınlanmış olmakla birlikte, bu yayın içerisinde tebliğimizde yer alan hiçbir yerleşim yeri ele alınmamıştır. Mehmet Ali Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Balkanlar'da Kurulan Pazarlar ve Panayırılar - 17. Yüzyılda Balkanlar'da Ticaret", *Balkan Tarihi, UBTAS, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yay.*, Nu.: 1, 1. basım, 1. cilt, Mart 2016, s. 1-39.

Pazar Deresi, Pazarköy/Bezirgân-köy, Pazar Yolu, Pazarcık Köyü (2 adet), Pazarcık Köyü, Tatarpazarcık/Tatarpazarı (Pazarcık), Tatarpazarcık Kapısı, Tatarpazarcık Köprüsü ve Yenipazar.

Bu yer adları ile ilgili elde edilen veriler şunlardır:

Balık Pazarı, Varna kentinde balık satılan bir pazar yeridir.⁵

Büyük Pazar Dere (Golyamo-pazar-dere), Rila Dağı'nda yüksek bir vadidir. Kuzeyden Seymen Tepeciği, doğudan Damga Tepesi, güneyden de Pazar Dere Tepesi'yle kapanmıştır. Vaktiyle yaz sonlarında burada kurulan hayvancılıkla ilgili ürünlerin alınıp satıldığı bir pazar yerinden adını alır.⁶

Çek Pazarcığı (Çeško-pazarište), Sofya ilinin Breznik ilçesine bağlı Rasnik Köyü yakınında yer alır.⁷

Eski-pazar, Burgaz ilinin Kızıl-ağaç (Elhovo) ilçesine bağlı Pop-köy (Popovo-selo, Popovo) yakınında bir mevkidir.⁸

Hacıoğlu Pazarcık/Hacıoğlu Pazarı/Pazarcık (Tolbuhin, Dobriç), kuzeydoğu Bulgaristan'da il merkezidir. Dobruca Yayılanı'nda, Varna'nın 50 km. kuzey-batısında bulunur. Varna-Silistre karayolu kavşağı, Razdelna-Kardam (Romanya için) demiryolu üzerinde istasyon merkezidir. Kurucusunun adı Hacı-oğlu'dur. 1573'te Pazarcık kasabası olarak ünlenir. Eskiden büyük bir hayvan pazarıydı. Eski-cuma panayırının devamı olarak büyük bir panayır da kurulurdu.

Kocacık Yörükleri, 1543-1584 tarihleri arasında Hacıoğlu Pazarcığı'na yerleşir.⁹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde düzenlenmiş olan Tapu Tahrir Defteri'nde de Hacıoğlu Pazarı kazalarında bulunan köylere Saruhan ilinden kaçır hane sürgün yerleştirildiği kaydedilmiştir.¹⁰ Sürgünler genellikle 10 haneyi geçmeyen gruplar halinde çeşitli köylere yerleştirilmişlerdir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre, Yenipazar'da 1 vakıf kaydı tespit edilmiştir.¹¹ Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri* kitabında Osmanlı döneminde Hacıoğlu Pazarı'nın merkezinde ve köylerinde 19 cami ve 1 tekke inşa edildiği yazılıdır.¹² 1752 tarihli tahrir defterine göre, Hacı-oğlu-pazarı, Silistre sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.

Evlıya Çelebi'ye göre, Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi ümerasından Hacıoğlu adında yiğit bir bey burayı şenlendirdiğinden, bu adla anılmıştır. Paşa hassıdır. Açık, geniş bir bayırda kurulu, 2000 haneli bir kent olup

⁵ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2004, s. 97.

⁶ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 169.

⁷ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁸ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 334.

⁹ Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 92.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 13, Ekim 1951-Temmuz 1952, Nu: 1-4, İstanbul 1953, s. 225; *BOA, T.T.D.*, 370, s. 242.

¹¹ Sadi Bayram, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XX, Ankara 1988, s. 475.

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt: 4, 4. - 5. ve 6. Kitap, İstanbul 1982, s. 141; *Tuna Vilayeti Salnâmesi*, Rusçuk 1285/1868, s. 106.

11 sıbyan okulu, 3 hamamı, 200 dükkânı vardır. Köprülüzâde Ahmed Paşa kethüdası Ebu'l-hayr İbrahim Ağa'nın yaptırdığı çarşı içinde yüz dükkanlı, kargir yapılı, dört adet demir kapılı bedestende ise, her çeşit kıymetli eşyalar bulunurdu. Bedestenin yanında hamamı vardı. En büyük sorun susuzluktu. İbrahim Ağa kente su getirerek dokuz mahallede birer çeşme yaptırır.¹³

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, General Kamenski kumandasındaki Rus ordusu 1810'da Hacıoğlu kasabasını yerle bir eder ve Müslüman nüfusu korkunç bir katliama tâbi tutar. 1243 (1827-1828) Savaşı esnasında Hacıoğlu yine Ruslar tarafından işgal edilir ve yıkıma uğrar. Ünlü şeyhülislâm ve şair Ârif Hikmet Bey tarafından 1840'ta İstanbul'a gönderilen ayrıntılı bir raporda; işgalden sonra yaklaşık 100 ev ayakta kalabilmiştir. 1840'ta ise kasabada 750 Müslüman ve 100 Hristiyan evi vardır. Yine rapora göre kasabada sekiz cami, beş medrese, bir mescid ve bir hamam mevcuttur.¹⁴

1290 (1873) tarihli *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'nde Hacıoğlu Pazarcığı bir kasaba (Hacıoğlu) ve 108 küçük köyden oluşan bir kazanın merkezi olarak tarif edilir. Kasaba o zamanlar 4383 Müslüman erkeği içinde barındıran 1750 Müslüman hânesine ve 980 erkek, 315 Hristiyan hânesine sahiptir. Hâne esasına göre sayıldığında kasaba nüfusunun %85'i Müslümandır. Hâne halkı temelinde ise bu oran %82'ye denk düşmektedir. Zira Hristiyanlar daha kalabalık ailelere sahipti. Tuna Vilâyeti Salnâmesi'nin istatistik kısmına göre ise Hacıoğlu Pazarcığı kasabasında 2011 ev, 584 dükkân, yirmi cami, iki fabrika, yirmi dört hâne, dört medrese, on iki mektep, iki kilise (bir Ortodoks, bir Ermeni), bir sinagog, yirmi dört han, on üç tabakhâne, bir hükümet konağı, bir telgrafhâne ve bir saat kulesi bulunmaktaydı. Kazanın 108 köyünün sekseninin nüfusu tamamen Müslüman iken yirmi altı köy karışıktı. İki köyde (dokuz hâneli Kara Kurt ve iki hâneli Selmanköy) sadece Hristiyan nüfus mevcuttu.¹⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Hacıoğlu ve bölgesi yeni kurulan Bulgaristan'ın bir parçası olur. 1882'de ismi Ortaçağ Hükümdarı (Türk-Hristiyan) Dobrotic'in anısına Dobriç şeklinde değiştirilir. Kasabanın nüfusu Müslüman halkın Türkiye'ye göç etmesinden ötürü azalır. Onların yerini Doğu Balkan Dağları'nın fakir bölgelerinden gelen Bulgar Hristiyan yerleşimcileri doldurur. II. Balkan Savaşı'nın ardından mağlûp Bulgaristan, Güney Dobruca'yı terk etmek zorunda kalır. Dobriç, Balçık ve Silistre Romanya'ya bırakılır.¹⁶ Hacıoğlu Pazarcığı, Bükreş (1913) ve Neuilly (1919) Antlaşmasıyla Romanya'ya verilir. II. Dünya Savaşı'nın başında Rusya ve Almanya, Silistre ve Balçık ile beraber bu kasabayı Bulgaristan'a vermesi için Romanya'ya baskı yapar. Bu durum daha sonra uluslararası antlaşmalarla da teyit edilir. Kasabanın yeni Rumen yerleşimcileri, Dobruca'nın Rumen sınırları içinde kalan topraklarda yaşayan Bulgarlarla zor kullanarak yer değiştirilir. Krayova

¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı Neşri), VIII. Kitap, İstanbul 2003, s. 24.

¹⁴ Mahir Aydın, "Ahmed Arif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *TTK Belleten*, Cilt: LVI, Sayı: 215, Ankara 1992, s. 119-121.

¹⁵ *Tuna Vilâyeti Salnâmesi 1290*, s. 296-301.

¹⁶ R. Vulpe, *La Dobroudja à travers les siècles*, Bucarest 1930.

Antlaşması'na göre, 1940'ta Bulgaristan'a geri verilir. Savaştan sonra 1948'de kasabanın adı ünlü Rus Mareşal Fyodor Ivanovic Tolbuhin (Stalingrad'daki 58. ordunun kumandanı ve Belgrad'ı Nazi işgalinden kurtaran kişi) adına Tolbuhin'e çevrilir. Modern tarzda neredeyse tamamen yeniden inşa edilen Tolbuhin, bir endüstri merkezi olarak hızla büyüye de şehirde artık camiler ve diğer İslâmî yapılar ortadan kalkar. 1970'e gelindiğinde ayakta iki camisi vardır. Bunlardan biri, 19. yüzyılın ortalarına ait kubbeli bir cami olup şehirdeki az sayıdaki Müslüman Türk nüfusa hizmet etmektedir. Diğeri ise 16. yüzyılın sonlarından kalma Câmî-i Atik (Eski Cami)'tir. Yapı üzerinde bulunan kitabelerin transkripsiyonundan, caminin büyük çapta onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır (1753, 1905 ve 1931). Komünizmin çöküşünden sonra kasabaya 19. yüzyıldan kalma Bulgarca ismi (Dobriç) tekrar verilir. Son yıllarda nüfusu artar ve çoğunluğu Türk'tür.

İskender Pazarı/Pazarcık/Eskicuma/Cuma-i-atik (Tırgovişte), Kuzey Bulgaristan'da il merkezidir. Sofya-Varna demiryolunda garı vardır. XVI. yüzyılda Türklerce Pazarcık adıyla Vrana Deresi kıyısında kurulur. 1606 yılında İskender-pazarı diye anılır.

17. yüzyılda büyük bir kasaba olur. Bağcılık iyi bir düzeydedir. Hayvancılık da önemlidir. Türklerin asıl geçim kaynağı, koyun yetiştiriciliğidir. 1865'te Eskicuma-Şumnu-Hezargrad telgraf hattı kurulur. Ekonomisi 19. yüzyılda gelişmeye başlar.

1866 yılı Tuna Vilâyeti nüfus sayımına göre: 1671 (Bulgar), 3026 (Müslüman), 83 (Müslüman Çingene), 31 (Hristiyan Çingene), 1 Yahudi vardı. Bu verilere göre toplam erkek nüfusu 4812'dir.¹⁷ Rus araştırmacılarından N.N. Obruçev ise, 1868 yılında; 5976 (Müslüman Türk), 3230 (Bulgar), 167 (Yahudi), 69 (Müslüman Çingene) olmak üzere 9442 olarak nüfus dağılımını verir.¹⁸

1868 yılında Tuna Vilâyeti'nin merkezi olan Rusçuk'ta basılan Tuna Vilâyeti Salnâmesi'ne göre şehirde, 17 cami vardı.¹⁹ Osmanlı dönemi boyunca ise şehir merkezinde ve köylerde 33 cami inşa edilmiştir.²⁰ Şehrin bir tepesinde bulunan Kızana Tekkesi'nin ilk kuruluş tarihi bilinmemekle beraber, hicri 1276 (milâdi 1859-1860)'da Çukurovalı Hacı Hafız tarafından yeniden yaptırılır ve günümüze gelir.²¹ Yapı, şehirde varlığı bilinen tek tekkedir.²²

Yönetim yönünden 1880'e değin sancak merkezidir. Sonra Şumnu iline bağlanır. Bulgaristan'ın en büyük ve en ünlü panayırı 1830 yılına dek kasaba dışında kurulur. Osmanlı döneminde 1851'de şehirde bir kilise yapılmasına izin verilir. Türk siyaset adamı Tunalı Hilmi burada doğar (1863-1928).²³

¹⁷ Nikolay Todorov, *Balkanskiyat Grad XV-XIX.vek, Sotsialno-İkonomiçesko i Demografsko Razvitie*, Sofia 1972, s. 327-328.

¹⁸ N.N. Obruçev, *Voeno-Statistiçeskiy Sbornik na 1868 g.*, III, Petersburg 1868, s. 349.

¹⁹ *Tuna Vilayeti Salnâmesi*, Rusçuk 1285/1868, s. 108.

²⁰ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 141.

²¹ Michael Kiel, "Sarı Saltuk ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", (Çev. Fikret Elpe), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 9, İstanbul 1980, s. 30.

²² *Tuna Vilayeti Salnâmesi*, Rusçuk 1285/1868, s. 106.

²³ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 330-331.

Kara-pazarlı, Has-köy (Haskovo) ilinin merkez ilçesine bağlı Türk köyüdür. Nüfusu tümüyle Türk'tü. 1878 yılında Ruslar ve Bulgarlarca işgal edildi. 1882-1883 yıllarında, Türk halkı anayurda göç edince, adı haritadan silindi.²⁴

Osmanpazarı (Omurtag), Eski-cuma (Tırgovişte) iline bağlı ilçe merkezi kenttir. Halkının çoğunluğu Türk'tür. İl merkezinin 22 km. güney-batısına düşer. Birçok kente giden karayollarının kavşak noktasıdır. 17. yüzyıl başlarında Osmanlı Türkleri tarafından kurulur. 1631'de Çanakçılar (Paniçino) Köyü'nden gelen araba ustası Osman adında çadırını kuran bir Türk tarafından şehrin kurulduğu rivayet edilir. Bölge köylerinin pazar merkezini oluşturur. 1676 tarihinden itibaren adı, Osmanpazarı olarak bilinir. Osmanlı döneminde şehrin bir diğer adı Ala-kilisedir. 1770'te bir hamam, ardından bir saat kulesi ile 1779'da bir çeşme yapılır. 1842'de ilk Türk okulu, 1850'de ilk Bulgar okulu, 1850'de de ilk Bulgar kilisesi açılır.²⁵

1866 yılı Tuna Vilâyeti nüfus sayımına göre: 458 (Bulgar), 1830 (Müslüman), 144 (Müslüman Çingene) vardır. Bu verilere göre toplam erkek nüfusu 2432'dir.²⁶ 1867'de Telgraf İdaresi, 1870'te Bulgar Halk Okuma Odası kurulur.²⁷

Osmanpazarı'nın merkezinde ve köylerinde Osmanlı döneminde 32 cami inşa edilir.²⁸ 1868 yılında Tuna Vilâyeti'nin merkezi olan Rusçuk'ta basılan Tuna Vilâyeti Salnamesi'ne göre şehirde 8 cami vardır.²⁹

Osmanlı-Rus Savaş'ında (1877-78) Ruslarca işgal edilir. 1880'de kent nüfusunun beşte dördü Türk, ancak beşte biri Bulgardır. Şehre, 1934 yılında, Türk soylu ilk Bulgar hanlarından Omurtak'ın adı verilir. 80 cilt kitap ve 200'ü aşkın bilimsel makale ile Atatürk ve Ermeni sorunu üzerinde de araştırmalara sahip devlet adamı, büyükelçi ve tarihçi Bilal Şimşir, 1933 yılında Osmanpazarı'nda doğar.³⁰

Osman-pazarı Köprüsü (Omurtagov most), Kamçı (Kamçıya) Irmağı üstündeki yeni köprü, bu adla anılır. Eski-İstambolluk'tan (Preslav) Patleyna'ya bu köprüden geçilerek gidilir. Eski köprü birkaç metre yukarıda bulunur. Osmanlı Türklerince kurulan bu köprüden yalnızca iki temel duvarı günümüze ulaşır. Bunlardan biri sulara gömülmüş, diğeri ise ırmağın sağ kıyısında görülmektedir.³¹

Osmanpazarı Tepesi (Omurtagski rit), Sakar-balkan (Lisa-planina) Dağı'nın devamıdır. Batıdan Geril-ova (Gerlovo) vadisiyle çevrilir.³²

Pazar / Yeni-pazar Köyü (Çerno-oçeno), Kırca-Ali (Kırcalı) iline bağlı Türk köyüdür. Nüfusu 276 olup (1985), tümüyle Türklerden oluşur. İl merkezine

²⁴ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 528.

²⁵ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 780.

²⁶ Todorov, *a.g.e.*, s. 327-328.

²⁷ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 780.

²⁸ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 142.

²⁹ *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*, Rusçuk 1285/1868, s. 106.

³⁰ http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/mensuplar/bilal_simsir.doc

³¹ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 780-781.

³² Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 781.

uzaklığı 12 km.'dir. 1926 yılında adı Novi-pazar, daha sonra da Çerno-oçeno olur (1934). 1985 yılında Has-köy (Haskovo) iline bağlanır.³³

Pazar Deresi, Büyük-pazar-dere Vadisi'ni güney yönünden kapatan tepe ve buradan kaynaklanan akarsuyun adıdır. Bulgarların Jambevska-reka olarak adlandırdıkları derenin başlıca kaynağı da burada bulunur.³⁴

Pazarköy / Bezirgân-köy (Tıpçileştovo), Eski-cuma (Tırgovişte) ilinin Osmanpazarı (Omurtag) ilçesine bağlı Türk köyüdür. 17. yüzyılda Türklerce kurulduğunda adı Pazarköy olur. Yörenin en küçük köylerinden biridir. İlçe merkezinin 4-5 km. kuzey-batısında yer alır. Daha önce üç yol ağzındayken sonraları şimdiki yerine yerleşir. Halkı tarım ve hayvancılıkla geçinir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda işgale uğrar. 1934 yılında adı Bulgarcaya çevrilir.³⁵

Pazar Yolu, Hezargrad (Razgrad) iline bağlı Amaç (Ağmaç, Mortagonovo) köyünde tarlalığa verilen isimdir.³⁶

Pazarcık Köyü (Tırgovişte), Eski-Zağara (Stara-Zagora) iline bağlı eski bir Türk köyüdür. Eylül 1885 tarihinde Doğu Rumeli'nin Bulgarlarca silah zoruyla Bulgaristan'a "ilhak"ı sonucu kaybedilir. 1906 yılında adı -aynen- Bulgarcaya çevrilir. Türk olan halkı anayurda göç ettiğinden boşalır ve adı haritadan silinir.³⁷

Pazarcık Köyü (Tırgovişte), İslimye (Sliven) iline bağlı Türk köyüdür. 1906 yılında adı Bulgarcaya çevrilir. 1990'da Has-köy (Haskovo) iline bağlanır.³⁸

Pazarlar Köyü (Pazartsı), Kırca-Ali (Kırcali) iline bağlı Türk köyüdür. Balkan Savaşı'nda (1912) Bulgarlarca işgal edilir. 1934 yılında adı -aynen- Bulgarcalastırılır.³⁹

Tatarpazarcık/Tatarpazarı (Pazarcık), Güney Bulgaristan'da il merkezi, eski bir Türk kentidir. Dörtiyol ağzında oluşu nedeniyle kasaba kısa sürede büyük önem kazanır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli kentlerinden biri olur. Filibe (Plovdiv) Ovası'nda, Meriç ırmağının sağ kıyısında bulunur. Sofya-Burgaz ve Sofya-Filibe (Plovdiv)-İstanbul demiryolları üzerinde önemli bir duraktır. Tatarlarca kurulduğu için kasaba ilkin **Tatar-pazarı** adını alır. İlk halkı, Basarabya (Akkerman) Tatarları ile Osmanlı sipahileridir. Manisa yöresinden yapılan göçlerle, 1516'da kasabanın adı Saruhan Beyli olur. Şehirde, 1570'te Gayri-Müslim nüfus bulunmamaktadır. 1576'da kasabada yalnızca 30 Hristiyan vardır. 16. yüzyılda Naldöken, Selanik ve Ofçabolı Yörükleri yerleşir.⁴⁰

Evliya Çelebi Seyahatname'sine göre, kasaba ilkin küçük bir yerleşim yeri olup 1574'te kasaba olur ve hızla gelişir. Olduğu gibi korunmuş, bağ ve bah-

³³ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 801.

³⁴ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 801.

³⁵ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 133-134.

³⁶ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 801.

³⁷ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 801.

³⁸ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 801.

³⁹ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 802.

⁴⁰ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 56-57, 75, 80.

çelerle çevrili, “*sultan yolu*” üstünde bir kasabadır. Kubbesi kurşunla kaplı imareti kasaba meydanında, pazar yerindeydi. 7 sıbyan mektebi, 200 dükkânı, 3 güzel hamamı, 7 derviş tekkesi, 7 ticaret hanı vardı. Gelip geçen yolcularca çok kez adı anılan Sadrazam İbrahim Paşa Kervansarayı çok ünlüydü. Bunun develer ve atlar için ahırları, âyan ve ileri gelenlerin aileleri için harem daireli 70-80 evli, ayrıca gelip geçici vezirler ve yüksek memurlar için tek katlı, çift katlı evleri, köşkleri bulunurdu. 17. yüzyılın başında çarşı meydanında Hacı Cafer Ağa Camisi yer almaktadır. Caminin kible kapısı üzerindeki tarihi şöyledir:

“*Goften in beyt vâhiya tarih,
Dilkeş ü dilfirib şüde in câ
Sene 1034^m1 (1624-1625)*”

Tatarpazarı'nın merkezinde ve köylerinde Osmanlı döneminde 58 cami ve 10 tekke inşa edilir.⁴² Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Tatarpazarı'nda 11 vakıf kaydı bulunmaktadır.⁴³

1866 yılı Tuna vilayeti nüfus sayımına göre: 653 (Bulgar), 1838 (Müslüman), 2738 (Kırım göçmeni Müslüman), 210 (Müslüman Çingene), 15 (Hristiyan Çingene), 192 Ermeni, 2 Yahudi vardı. Bu verilere göre toplam erkek nüfusu 5648'dir.⁴⁴

Şehir, 17. yüzyılda ekonomik gelişimini, 19. yüzyılda artarak devam ettirir. Samakov'un demiri, Kocabalkan ve Rodop Dağları'nın aba şayakları için başlıca bir depo merkezi haline gelir. Rodop keresteleri buradan sallarla Meriç Irmağı yoluyla Edirne'ye yollanırdı. Uzuncaova ve Eskicuma panayırlarından sonra, en büyük üçüncü panayır burada kurulurdu. Halkı çiftçilik, çeltikçilik, bağcılık, bahçecilik, zanaat ve sanayi ile geçimini sağlar. Çeltiği şehre getiren Türkler olur. Zanaatçılık da epey gelişmiştir. Yaklaşık 40 çeşit zanaat erbâbı bulunurdu. Ekseriyetle Türkler saraç, tabak, mutaf, nalbant, kasap, kahveci, berber; Bulgarlarsa bakkal, meyhaneci, kürkçü, bakırcı, terzi, demirci, se-merci, dülgere, bahçıvan, fıçıcı mesleklerini seçmişlerdi. Ürünleri ünlü panayırında satışa çıkarılırdı.⁴⁵

Bulgarlar, Osmanlı-Türk döneminde, 1808'de bir papaz okulu, 1848'de bir kız okulu, 1865'te bir halk kitaplığı açar. 1837'de ikonalarıyla ünlü bir kilise inşa edilir. 1879'da Doğu Rumeli'ye bağlı iken 1885'te Bulgarlarca işgal ve ilhâk olunur. Osmanlı döneminden kalma Kurşunlu Cami (1667) günümüzde koruma altına alınmıştır. Şehrin adından Tatar ismi 1934'te kaldırılır.⁴⁶

Tatarpazarcık Kapısı, Hisarlık-kale (Hisarska-krepost), Filibe (Plovdiv) iline bağlı Hisar köseler (Hisar-Momina-banya) Köyü yakınında dörtgen şek-

⁴¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı Neşri), Cilt: III, İstanbul 2007, s. 300-301.

⁴² Ayverdi, *a.g.e.*, s. 142.

⁴³ Bayram, “a.g.m.”, s. 475.

⁴⁴ Todorov, *a.g.e.*, s. 327-328.

⁴⁵ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 939-941.

⁴⁶ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 940-941.

lindeki ve Bulgaristan'daki eski hisarların en az korunanı Hisarın üç kapısından batıdadır. Dört köşesinde birer kule olan üç kapıdan, ikisi korunmuştur.⁴⁷

Tatarpazarcık Köprüsü, 1550-1560 yılları arasında Osmanlı döneminde yaptırılan, kente yakın, 140 metre uzunluğunda tarihsel bir köprüdür.⁴⁸

Yenipazar (Novi-pazar), Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Şumnu (Şumen) iline bağlı, Eğri (Kriva) Deresi kıyısında kurulmuş ilçe merkezi kenttir.⁴⁹ İlk Türk-Bulgarların başkenti Pliska yakınındadır.⁵⁰

Osmanlı Türklerince Yenipazar adıyla kurulan kentte, halkının çoğu Türk olup tarım ve bağcılıkla geçinirdi. 1768 yılında 300 haneden yalnızca 50 hanesi Bulgardı. Toprağın büyük bölümü birkaç Türk ailenin elindeydi. Hayvancılık, bağcılık, zanaatçılık (baltacılık, bıçakçılık, arabacılık, düğlerlik, abacılık vb.) çok ileriye. Her cuma büyük pazar kurulurdu.

1667'de Yenipazar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi buranın 150 haneli güzel bir kasaba olduğunu, Eğridere adlı akarsuyun kasabanın içinden geçtiğini ve yirmi dükkan, üç kapılı görkemli bir bedesten, bir hamam, iki han bulunduğunu yazar, Ahmed Paşa Camii'nin kitabesini de nakleder.⁵¹ Kurşunla örtülü olan bu güzel caminin kapısı üzerinde celi yazı ile şu tarihi yazılıdır:

*“Cami-i Ahmed Paşa
Sebeb-i bina-ı cami-i şerif
Mustafa sene 981.”⁵²*

1762 Haziran'ında Dubrovnikli Cizvit Ruder Josip Bošković de buradan Türk ve Hristiyanların karışık oturdukları bir köy veya kasabacık diye söz eder. 300 kadar hanesi olup bunun ellisi Hristiyan Bulgar köylülerine aittir. Bazı fakir Ulah aileleri; Hristiyan oldukları halde, Eflak ve Boğdan prenslerinin baskısı yüzünden memleketlerinden kaçmak zorunda kalmışlar ve Türk paşalarının idaresi altında daha rahat bir hayat yaşadıklarını söylemişlerdir.⁵³ Bošković'in ziyaretinden bir yıl sonra burada yeni bir cami, 1774'te bir hamam ve 1826'da bir saat kulesi yapılır. Osmanlı döneminde Yenipazar'ın merkezinde ve köylerinde 18 cami inşa edildiği tespit edilmiştir.⁵⁴ Ayrıca, Musa Baba Zaviyesi vardı.⁵⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Yenipazar'da 1 vakıf kaydı bulunmaktadır.⁵⁶ Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-78)

⁴⁷ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 425.

⁴⁸ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 941.

⁴⁹ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 1040-1041.

⁵⁰ Niyazi Akkılıç, “Eski Bir Osmanlı Eseri: Bulgaristan'da Yeni-Pazar Kenti”, *Bayrak Gazetesi*, İstanbul, 15-21 Ekim 1983.

⁵¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII, s. 24-25.

⁵² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII, s. 22.

⁵³ İsmail Eren, “Rucer Yosif Bošković'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri”, *TD*, Yıl: XIII, Sayı: 17-18, Ankara 1963, s. 203.

⁵⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 143.

⁵⁵ Kemal Daşcıoğlu, *1827 M./1243 H. Tarihli Muhallefât Defterine Göre Bektâşi Zâviyeleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1996, s. 31.

⁵⁶ Bayram, “a.g.m.”, s. 475.

Ruslarca işgal edilir. 1878 yılında adı -aynen- Bulgarcaya çevrilir.⁵⁷ 1880 yılında nüfusu, 2267 olup, çoğunluğu Türk'tü. Göçler yüzünden Türk nüfusu günümüzde azalmıştır.

Sonuç

“Beş yüz yıllık Türk egemenliği Bulgaristan'ın etnografya öz yapısını pek değiştirmemişse de, yerleşim yerleriyle doğal yerlerin adlarını pek çok değişikliğe uğratmıştır. Doğru söylemek gerekirse, Bulgaristan'da en azından bir tane Türkçe kökenli yer adı bulunmayan hiçbir köşe-bucak yoktur, hatta orada hiçbir zaman Türk halkı yaşamamış olsa da... Daha Balkan yarımadasının ilk fetihleri sırasında, Türkler, köylerin, ırmakların, dağların vb. adlarını değiştirmeye başlamıştır. Bunların sayısı çok büyüktür.”⁵⁸

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonunda bağımsız bir Bulgar devletinin kuruluşu, toplumsal ve ekonomik birtakım değişimlere neden olur. Bunlar, yerleşim yerlerine köklü yenileşmeler getirir. Bulgaristan Prensiği yönetimi, Bulgaristan'daki yerleşim yerlerinin ve adlarının tam bir listesini çıkarmaya başlar. Yer adlarının çoğu Türkçe olduğu için Bulgarlar bunu gerekli görür. Bir diğer önemli neden de savaş sırasında ve sonrasında binlerce Müslüman Türk, anayurda göç ederek bir dizi yerleşim yeri boşalır ve halkının büyük bir kısmını kaybeder. Bu coğrafyalarda, 1920-1934 yılları arasında yer adlarında topluca değiştirmeler yapılır. Bu değişiklikler Bulgaristan'daki bütün yer adlarının üçte birini kapsar. En kapsamlı büyük değişiklik 1934 yılında olur. Adı değiştirilen 2091 yerleşim yerinden 1971'i Bakanlar Kurulu kararıyla yeniden adlandırılır. Türkçe kökenli yer adlarının Bulgarcaya çevrilme işlemi, günümüzde Bulgaristan'da sürüp gitmektedir.

Bulgaristan'daki tüm milletlerin köklerine/ruhlarına/sosyal yaşantısına işlemiş Rumeli'deki beş yüzyılı aşkın Türk kültür varlığı ve yer adları, her türlü politik/siyasî değişimlere rağmen ülkenin kültürel tarihinden ve Bulgar milli kimliğini oluşturan süreçten silinemeyeceği bir hakikattir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA., T.T.D., 370, s. 242.

Elektronik Kaynak

http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/mensuplar/bilal_simsir.doc

Araştırma-Yayınlar

ACAROĞLU, M. Türker: *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

AKKILIÇ, Niyazi: “Eski Bir Osmanlı Eseri: Bulgaristan'da Yeni-Pazar Kenti”, *Bayrak Gazetesi*, İstanbul, 15-21 Ekim 1983.

⁵⁷ Acaroğlu, a.g.e., s. 1040.

⁵⁸ Mikov Vasili, *Proizhod i značenje na imenata na našite gradove, sela, reki, planini i mesta*, 8°, Sofia 1943, s. 270.

AYDIN, Mahir: “Ahmed Arif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri”, *TTK Belleten*, Cilt: LVI, Sayı: 215, Ankara 1992.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı: *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt: 4, 4. 5. ve 6. Kitap, İstanbul 1982.

BARKAN, Ömer Lütfi: “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 13, Ekim 1951-Temmuz 1952, Nu: 1-4, İstanbul 1953.

BAYRAM, Sadi: “Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XX, Ankara 1988.

DAŞÇIOĞLU, Kemal: *1827 M./1243 H. Tarihli Muhallefât Defterine Göre Bektâşi Zâviyeleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1996.

EREN, İsmail: “Rucer Yosif Boşkoviç'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri”, *TD*, Yıl: XIII, Sayı: 17-18, Ankara 1963.

EVLİYA ÇELEBİ: *Seyahatnâme*, (Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı Neşri), Cilt: VIII, İstanbul 2003; Cilt: III, İstanbul 2007.

GÖKBİLGİN, Tayyib: *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957.

HALAÇOĞLU, Yusuf: *Osmanlılar'da Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002.

KIEL, Michael: “Sarı Saltuk ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar”, (Çev.: Fikret Elpe), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 9, İstanbul 1980.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin: *Bulgaristan'da Türk-İslam Kültürü ve Sanatı*, İBB, Tarih Araştırma Serisi, İstanbul 2007.

MİKOV, Vasili: *Proizhod i znaçenie na imenata na našite gradove, sela, reki, planini i mesta*, Sofia 1943.

OBRUÇEV, N.N.: *Voенno-Statistiçeskiy Sbornik na 1868 g.*, III, Petersburg 1868.

TODOROV, Nikolay: *Balkanskiyat Grad XV-XIX. vek, Sotsialno-İkonomiçesko i Demografsko Razvitie*, Sofia 1972.

Tuna Vilâyeti Salnâmesi, 1290.

Tuna Vilâyeti Salnâmesi, Rusçuk 1285.

ÜNAL, Mehmet Ali: “Evliya Çelebi'ye Göre Balkanlar'da Kurulan Pazarlar ve Panayırlar - 17. Yüzyılda Balkanlar'da Ticaret”, *Balkan Tarihi*, UBTAS, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Nu.: 1, C. 1, Mart 2016.

VULPE, R.: *La Dobroudja à travers les siècles*, Bucarest 1930.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu: “Osmanlı Kaynaklarında Balkan Toponim ve Hidronimleri”, *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Yıl: III, Sayı: 8, Bursa, Temmuz-Eylül 1993.